

RELIGINIAI PASAKOJIMAI IR LEGENDOS APIE BARBORĄ UMIASTAUSKAITĘ-ŽAGARIETĘ

RASA RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Tyrimo objektas – religiniai pasakojimai ir legendos apie liaudies laikomą šventąją Barborą Umiastauskaitę-Žagarietę (1628–1648).

Darbo tikslas – pateikti religinių pasakojimų ir legendų apie Barborą Žagarietę analizę.

Tyrimo metodai – lyginamasis istorinis, aprašomasis.

Žodžiai raktai: Barbora Žagarietė (Umiastauskaitė), religiniai pasakojimai ir legendos.

Įvadas

Liaudies žodinė kūryba, išreikšta religiniais pasakojimais, atspindi tam tikrą istorinę sąmonę, pasaulėžiūrą, savitą požiūrį į religiją ir mitologiją. Religiniuose pasakojimuose ritualinė tikrovė ir mitinis pasaulio suvokimas perteikiami šifruota kalba, kuriai reikia papildomo religinių vaizdinių, motyvų ir simbolių tyrimo. Tikrovišką pagrindą turintys religiniai vaizdiniai tautosakoje yra transformuojami, o tikrovės reiškiniai bei įvykiai motyvuojami folklorinio supratimo.

Religiniuose pasakojimuose atsispindi gilesni šeimos, krašto ar visos žmonijos kultūrinio bei religinio paveldo ir istorinės patirties klodai. Religinių pasakojimų tekstuose religiniai vaizdiniai, motyvai ir simboliai dažniausiai pasirodo per sapnus, vizijas. Jie atlieka mediatoriaus tarp individualios religinės žmogaus patirties ir absoliutaus dvasingumo funkciją.

Straipsnyje nagrinėjami religiniai pasakojimai ir legendos apie liaudies laikomos šventąją Barbaros Žagarietės (Umiastauskaitės) gyvenimą, šventumą ir jos užtariamu patiriamas malones. Pagrindinis darbo šaltinis – 2006 ir 2007 metais rugpjūčio mėnesį vykusią Barbaros Žagarietės beatifikacijos bylos procesui skirtų ekspedicijų empirinė medžiaga. Ekspedicijos šiaurės Lietuvoje ir Latvijoje buvo organizuotos Šiaulių vyskupo Eugenijaus Bartulio ir kunigo doc. Kazimiero Ambraso. 2006 m. ekspedicijai vadovavo prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas. Ekspedicijos nariai – prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė, doc. dr. Aldona Vasiliauskienė, doc. dr. Rasa

Račiūnaitė-Paužuolienė, klierikas Marius Dyglys. Pirmoji ekspedicija buvo žvalgo-
mojo pobūdžio. Joje stengtasi užfiksuoti žmonių prisiminimų ir religinių pasakojimų
apie Barbarą Žagarietę ir per ją patirtas bei šiandien patiriamas Dievo malones ir
išgijimus.

Medžiagai rinkti buvo sudaryta anketa, kurią parengė doc. K. Ambrasas. Empi-
rinė medžiaga rinkta iš įvairių Šiaulių vyskupijos vietovių – Žagarėje (užpildyta 20
anketų), Žagarės rajone, Stungių kaime (1), Joniškio rajone, Skaistgirio miestelyje
(3), Juodeikių kaime (3), Gaižaičių kaime (1), Šiaulių rajone, Gruzdziuose (1), Šiu-
pyliuose (2), Šakynoje (1), Meškuičiuose (1), taip pat Latvijoje, lietuvių tankiausiai
gyvenamoje teritorijoje – Duobelės rajone, Tėrvetės seniūnijoje: Lielapsenės vien-
kiemyje (1) bei Augstkalnės apylinkėje (1). 2006 m. vykusios ekspedicijos metu už-
pildytos 35 anketos, buvo apklausta apie 50 pateikėjų. Kiekvienoje anketoje užrašyti
religiniai pasakojimai.

Po metų vykusiame ekspedicijoje dirbo trys tyrinėtojų grupės, kurioms vadovavo
prof. habil. dr. I. R. Merkienė, doc. dr. A. Vasiliauskienė ir doc. dr. R. Račiūnaitė-
Paužuolienė. Straipsnyje remtasi 2006 m. ekspedicijos ir 2007 m. ekspedicijoje au-
torės vadovautos grupės surinkta medžiaga. Autorės kartu su mokslininkų grupe (DT
Barboros Žagarietės beatifikacijos bylos tribunolo teisingumo gynėju kun. S. Paliūnu,
doc. dr. S. Šimaičiu, ŠU doktorante I. Ratnikaite, VDU magistrante D. Vyšniauskaite,
T. Stambrausku) rinkta empirinė medžiaga Žagarėje (užpildyta 17 anketų ir 3 liudijimi-
mai), Joniškio rajone, Beržininkų kaime (1), Latvijoje – Duobelės rajone, Bėnės mies-
telyje (3), Ukrų apylinkėje, Snikerėje (1), Augstkalnės apylinkėje (1). Šios grupės da-
lyviai antrojoje ekspedicijoje iš viso apklausė 26 pateikėjus. Kiekvienas jų papasakojo
po vieną, du ar net kelis religinius pasakojimus, kurie bus aptarti šiame straipsnyje.

Darbo uždaviniai: 1) aptarti religinių pasakojimų ir legendų žanro identifikacijos
problema; 2) išanalizuoti ankstesnius šaltinius ir tyrinėjimus, susijusius su religi-
niais pasakojimais ir legendomis apie Barbaros Žagarietės asmenį; 3) susisteminti ir
apibendrinti 2006–2007 m. Barbaros Žagarietės beatifikacijos bylos procesui skirtų
ekspedicijų šiaurės Lietuvoje ir Latvijoje (Duobelės raj.) religinius pasakojimus ir
legendas; 4) juos palyginti su šaltiniuose skelbta medžiaga.

Religinių pasakojimų ir legendų identifikacijos problema

Pagrindinis šio skyrelio klausimas – religinių pasakojimų ir legendų apie Barbarą
Žagarietę identifikavimas. Sovietmečiu daugelis religinių pasakojimų buvo priskirti
prie legendų žanro, nes dvasiniai religinio pobūdžio išgyvenimai neatitiko to meto
socialinės realybės rėmų. Religiniai išgyvenimai ir su jais susiję pasakojimai buvo
vertinami kaip antgamtiniai, su gyvenimo tikrove nesusiję transcendentiniai reiškini-
niai. Tuo metu legendos lietuvių folkloristų apibrėžtos kaip „viduramžių religinės
literatūros skaitinių perdirbiniai“, kurių „personažai – dievas, šventieji – priklauso
religijai, yra tikėjimo objektas, nors ir savaip, tautosakiškai, čia traktuojamas. Ypa-
tingas, dažnai fantastiškas antgamtinis turinys aptariamuose žanruose perleidžiamas
per individo sąmonę, jo išgyvenamas ir paliudijamas“ (Sauka D. 1982: 141).

Net ir šiomis dienomis lietuvių folkloristikoje įsigalėjusi tradicija religinio pobūdžio kūrinius traktuoti kaip legendas (Kerbelytė 2002: 420–446; Sauka L. 1997: 238–250). Pasak Leonardo Saukos, „legendos – tai pasakojimai apie pasišventusius Aukščiausiajai dvasiai, patyrusius Jos apsiareiškimą, pamokymais ir asmeninio gyvenimo pavyzdžiais palaikančius tikėjimą, kurios nors religijos išpažinėjus.

Europos tautų legendose vyrauja krikščioniška tematika. Jose pasakojama apie Jėzų Kristų, Švč. Mergele Mariją, apie šventuosius – apaštalus, Bažnyčios tėvus ir daktarus, kai kuriuos pasauliečius. Daugelis jų buvo persekiojami, kentėjo dėl tikėjimo“ (Sauka L. 1997: 238).

Šiandien reikėtų iš naujo pažvelgti į legendomis vadinamus religinius pasakojimus ir juos įvertinti nūdienos požiūriu. Šiuos pasakojimus straipsnyje apibrėšime kaip tradicinius religinius pasakojimus apie Dievui pasiaukojusius asmenis (šiuo atveju – Barborą Žagarietę), patyrusius apreiškimą, tikėjimo išpažinimu ir asmeniniu gyvenimu rodančius pavyzdį aplinkiniams.

Religiniuose pasakojimuose atsispindi religinė žmogaus patirtis, individualūs jausmai, veiksmai ir išgyvenimai, asmeninio santykio su Absoliutu suvokimas. Kita vertus, šie pasakojimai atskleidžia kultūrinį bei religinį paveldą, kurį žmonija sukaupe per tam tikrą istorinį laikotarpį.

Religijos psichologijos pradininkas Williams Jamesas, tyręs žmonių religinius išgyvenimus, išskyrė dvi jų grupes. Vieni religiniai išgyvenimai traktuojami kaip tiesioginė patirtis to, ką asmuo laiko dieviška tikrove. Kiti, dažnai sudėtingesni, sukeliantys asmens vidinę permainą, vadinami atsivertimais (Trimakas 1996: 21).

Pateikdamas individualius žmonių religinius išgyvenimus, W. Jamesas parodė jų išgyvenimų įvairumą. Kai kurie jų nėra labai ryškūs ir aiškūs patiems juos patyrusiesiems. Aiškesni, stipresni ir ryškesni yra tie atvejai, kai išgyvenantieji neabejoja, jog tame potyryje susiduria su kažkuo dievišku (ten pat: 22). W. Jamesas pastebi, kad tikrai religingi žmonės emociškai yra jautresni. Taigi religiniuose išgyvenimuose patiriami stiprūs jausmai – džiaugsmas, susižavėjimas ar laimė, kuriuos lydi tikėjimas.

Patys tautosakos pateikėjai religinius pasakojimus įvardija kaip tikrus, gyvenime patirtus vidinius įvykius. Iš tiesų religiniai pasakojimai turi tikrovišką pagrindą, nors daugelis jų siužetų ir motyvų susiformavo tikrovės reiškinius vertinant per mitinį pasaulio suvokimą. Religiniu pasakojimu griežtai tikima, jo siužetas suvokiamas kaip tikroji realybė ir absoliuti tiesa.

Mitinis mąstymas ypač svarbus legendose – ten jis yra pasaulio pažinimo ir tikrovės analizės forma. Istorinė tikrovė legendose sumišusi su mitine, jose gausu stebuklų, pranašišku sapnų, stebuklingų pagijimų, įvairių dvasinių malonių, išsigelbėjimų nuo mirties, apsiareiškimų, skelbiamos tikėjimo tiesos, smerkiami tikėjimo persekiotojai ir draudėjai (Sauka L. 1997: 238). „Daugelis legendų priskirtinos padavimams – susijusios su konkrečiomis vietomis <...> – bažnyčiomis, paveikslais, prie bažnyčių, koplyčių esančiais šaltiniais, upeliais, akmenimis. Kitos legendos neturi tokios lokalizacijos – tai Biblijos siužetų perpasakojimai, taip pat istorijos, kuriose vargstantys išaukštinami, o nusidėjėliai nubaudžiami“ (ten pat).

Sovietų okupacijos metais Lietuvoje iškyla nauja religinių pasakojimų, liudijančių tikinčiųjų priešinamą valdžios vykdytai Lietuvos ateizacijai, banga. Vienas tokių pasakojimų, plačiai paplitusių sovietmečiu, yra Kryžių kalno (Jurgaičių piliakalnio), esančio už dvylikos kilometrų nuo Šiaulių, istorija. Žmonėms pradėjus statyti kryžius ir ėmus sklisti pasakojimams apie gautas malones, to meto valdžia pradėjo juos drausti, neleido lankyti šios vietos, skleidė klaidingą informaciją, nugriaudavo naktį pastatytus kryžius, stengėsi įbauginti ir priversti tylėti liudytojus. Tokie valdžios veiksmai turėjo atvirkštinį poveikį – religiniai pasakojimai dar labiau ėmė plisti, ypač populiarius buvo pasakojimai apie bausmes ir nelaimes, ištikusias itin uolius draudėjus.

Tai pačiai religinių pasakojimų grupei galima priskirti tuomet atsiradusius pasakojimus apie Barbaros Žagarietės kūno antgamtinę galią, jos kūno dingimą ir šventų relikvijų išniekinimą, Senosios Žagarės bažnyčios uždarymo istorijas. Jas ir aptarsime šiame straipsnyje.

Barbaros Žagarietės gyvenimo istorija

Nuo pat Barbaros mirties iki XVIII a. antrosios pusės nebuvo skirta pakankamai dėmesio jos biografijos tyrimams. Ypač nepalankūs Barbaros Žagarietės asmenybės fenomenui tirti buvo carinės Rusijos laikotarpis ir sovietmetis. Tuo metu jos garbinimo kultas buvo uždraustas. Su Barbaros vardu susiję stebuklai nebuvo viešai garsinami, priešingai – konspiraciniais sumetimais slepiami. Visos šios aplinkybės sunkina nuoseklų Barbaros Žagarietės gyvenimo istorijos tyrimą. Mūsų dienas pasiekianti informacija apie jos gyvenimą neretai susipynusi su liaudies pasakojimais ir legendomis, todėl ją reikėtų vertinti pozityvistiniu požiūriu.

Barbaros Žagarietės šventumo istorijos ištakos siekia XVII a. pradžią, kai Senosios Žagarės apylinkėse turtingų bajorų Umiastauskų šeimoje gimė dukra Barbora Umiastauskaitė (1628–1648). Kaip rodo istoriniai šaltiniai, Barbora buvo kilusi iš gausios bajorų Umiastauskų giminės, jos šeimos nariai XVI a. pabaigoje–XVII a. ėjo įvairias valstybines pareigas (Ivinskis 1954: 201, 1987: 641). Anksti netekusi motinos, mergaitė augo su pamote, todėl dar vaikystėje patyrė skriaudų ir išbandymų. Pasakojama, kad Barbora buvusi labai graži ir geros širdies, užtardavusi skriaudžiamus baudžiauninkus, šelpdavusi pavargėlius, rūpindavosi ligoniais. Senujų žagariečių teigimu, mergina buvusi nepaprastai pamaldi, dažnai į bažnyčią eidavusi keliais. Prie švenčiausiojo sakramento ji praleisdavo ilgas valandas ir meldavosi iki užsimiršimo (Vaidilutė 1985: 4).

Pasak iki šiol liaudyje paplitusių legendų, Umiastauskų dvare nebuvo ugdomos krikščioniškos vertybės, todėl labdaringą veiklą Barbora reikėdavo slėpti nuo artimųjų, o ypač nuo tėvo. Galbūt dėl to, kad jos neviliojo dvaro gyvenimas, Barbora dar ankstyvoje jaunystėje apsisprendė pasišvęsti vienuolės gyvenimui. Ieškodama sielos vienybės su Dievu, ji ištojo į benediktinių vienuolyną Rygoje. Šis poelgis sukėlė Umiastauskų nepasitenkinimą, ir Barbora buvo priversta grįžti į dvarą. Kaip teigia ankstesni tyrinėtojai, „tam galėjo būti dvi priežastys: nestipri sveikata ir nuolatinis tėvų priešinimasis pasirinktajam luomui“ (ten pat: 5; MŠ 303).

Pagal to meto didikų papročius Albrechtas Umiastauskas savaip siekė pakreipti dukters gyvenimą. Pasakojama, kad dvidešimtmė Barbora žuvo norėdama išsaugoti savo skaisybę ir gindamasi nuo tėvo smurto (Šimaitis 2007: 146). Iškart po mirties jos kūnas buvo palaidotas Žagarės apylinkėje. Tyrinėtojai nesutaria dėl pirmosios laidojimo vietos: vieni teigia, kad Barbora buvusi palaidota Butlerių dvaro rūsyje Žvelgaičių kaime (Šimaitis 1998: 221; Motuzas 2000: 82; Ambrasas 2005: 9), kiti – Umiastauskų giminės kriptoje ant Veidės kalnelio (Dyglis 2007: 10). Vėliau, augant žmonių pamaldumui į Barborą, jos palaikai buvo perkelti į bažnyčią. Per septintąsias Barbaros mirties metines, t. y. 1655 m., švedams įsiveržus į Lietuvą, Senosios Žagarės bažnyčia buvo sudeginta. Sudegė ir visi rūsyje gulėję didikų karstai, ugnies nepalietas liko tik Barbaros karstas. Žagariečių tikėjimą Barbaros šventumu dar labiau sustiprino jos negendantis kūnas (NŽSM 3). Nuo tada pradėjo formotis Barbaros Žagarietės garbinimo kultas, kuris vėliau „tapo pusiau viešas, Bažnyčios pripažintas ir ginamas nuo pastangų jį užgniaužti“ (Maziliauskas 1989: 311). XVIII a. Barbaros karstas buvo perkeltas į Senosios Žagarės bažnyčios kriptą ir čia išbuvo iki 1963 metų. Carinės Rusijos, o vėliau ir sovietinės valdžios pareigūnai ne kartą kėsinosi į liaudies brangintas Barbaros relikvijas. 1963 m. balandžio 2 d. LTSR Ministrų Tarybos nutarimu uždarius Senosios Žagarės bažnyčią, netrukus jos palaikai buvo pateikti medicinos ekspertizei, kuriai vadovavo Vilniaus universiteto Patologijos ir teismo medicinos katedros vedėjas prof. Juozas Markulis. To meto įvykius vaizdžiai aprašo Naujosios Žagarės klebonas Jonas Jokubonis tų pačių metų birželio 10 dieną rašytame pranešime Kauno arkivyskupijos valdytojui kan. dr. J. Stankevičiui:

1963 metų balandžio 27 dieną atvyko iš Vilniaus chirurgas, kuris su Žagarės gydytojais Varnu ir Kalina patikrino Barbaros Umiastauskaitės palaikus. Perpjovus vidurius rasta, kad visi vidaus organai yra tvarkoje: širdis, plaučiai, kepenys, skrandis, žarnos ir kita nesudegė, gražiai sudžiūvę ir be jokio kvapo. Gydytojai konstatavo, kad Barbaros Umiastauskaitės kūnas nebuvo balzamuotas, bet šiaip mumifikavosi ir yra gerai išsilaikęs: švarus, tamsiai rusvos spalvos, išsilaikiusi net oda, o jis šioje kriptoje yra išbuvęs apie 300 metų. Reikia pasakyti, kad kripta yra gana drėgna. Žmonės sako, kad gydytojas Varnas, turėdamas minty, jog Barbaros Umiastauskaitės kūnas yra nebalzamuotas ir tokiose sąlygose taip ilgai ir taip gerai išsilaikęs, pareiškė, kad tai esąs nepaprastas reiškinys (Boruta, Katilienė, Katilius 2000: 447–448).

Po ekspertizės Barbaros palaikai tuoj pat buvo išvežti ir iki šiol nėra žinoma, koks buvo jų tolesnis likimas, kur jie yra dabar.

Religiniai pasakojimai ir legendos apie Barborą Žagarietę

Religinių siužetų apie Barbaros Žagarietės gyvenimą atsiradimą lėmė realūs reiškiniai – XVII a. Žiemgalos krašto dvarininkaitės Barbaros Umiastauskaitės asmenybė, pamaldus gyvenimas ir jos šventumą po mirties liudijantys konkretūs įvykiai – per šimtmečius žmonių patiriamos dvasinės malonės, stebuklingi fizinių ir dvasinių ligų kamuojamų ligonių pagijimai.

Pasakojimai apie kilnios dvasios Žvelgaičių dvaro mergelę Barborą Žagarietę pasiekė ir mūsų dienas. Liaudyje ji vadinta šventa Barbora, šventa Barbula, Barbara, Barbate, Barboryte, Barbute, šventa mergele, Žagarės šventąja. Liaudies pamaldu-

mas Dievo tarnaitėi ir religiniai pasakojimai apie ją buvo perduodami iš kartos į kartą ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų; jie plito nepriklausomai nuo tautybės, socialinio statuso, išsilavinimo. 2006–2007 m. vasarą Žagarės apylinkėse ir Latvijos teritorijoje vykusiose ekspedicijose teko girdėti įvairių socialinių sluoksnių, skirtingų tautybių (lietuvių, latvių, romų, rusų) žmonių liudijimų apie Barbaros Žagarietės užtarimu gautas ir šiuo metu patiriamas malones. Kelis šimtmečius besitęsiantis pamaldumas Barbarai Žagarietei nenutrūksta. Seniau jos prašyta saugoti per karą, kad neišvežtų į Sibirą, stiprybės KGB pinklėse, o šiandien į ją kreipiamasi susirgus sunkia liga, dingus vaikui, praradus brangų daiktą, prašant gero vyro, laimingo gimdymo, sėkmės moksle, per egzaminus (Vasiliauskienė 2007: 9).

Religinių pasakojimų ir legendų, susijusių su Barbaros Žagarietės asmeniu, šaltiniai ir tyrinėjimai. Religinių pasakojimų apie Barbarą Umiastauskaitę-Žagarietę ištakos siekia XVIII a. vidurį. Pats seniausias žinomas rašytinis šaltinis apie Barbarą Žagarietę ir jai užtariant įvykusius stebuklus yra 1755 m. žemaičių vyskupo Antano Tiškevičiaus ataskaita popiežiui Benediktui XIV. Vatikano archyvuose ją atrado ir aptarė savo straipsnyje kunigas Jonas Totoraitis (1938). 1971 m. šią ataskaitą paskelbė Paulius Rabikauskas lotynų kalba Lietuvių katalikų mokslų akademijos Romoje leidžiamos serijos *Fontes Historiae Lituaniae* I tome (RSDMDL 366–368). Pacituosime vyskupo A. Tiškevičiaus ataskaitos fragmentą, kuris, išverstas į lietuvių kalbą, 1938 m. buvo išspausdintas *Tiesos kelio* žurnale:

Čia, manau, verta paminėti vienos Dievui brangios mergaitės kūnelį, daugeliu stebuklų labai išgarsėjusį. Nėra nė vieno žmogaus, kurs žinotų tos mergelės vardą arba giminę; tik kai kuriems asmenims sapne pasirodydama, ji pati pasivadino Barbora. O iš nepamenamo žmonių padavimo, nuolat einančio iš lūpų į lūpas, yra žinoma, kad vieno seniai buvusio baisaus įpuolimo metu švedų buvo uždegta vietos bažnyčia, ir karstai, ir su karstais mirusiųjų kūnai buvo sunešti į ugnies laužą ir paversti į pelenus. Tačiau minėtosios mergelės kūnas, nors pelenuose atsiradęs, šelstančios laužo ugnies neliestas, jokioje kūno dalyje nesudegęs, sveikas, buvo ištrauktas, ir į karstą, kaip į tikrą Dievo galybės ir jos nuopelno įrodymą, su pagarba vėl buvo įdėtas net ir dabar laikosi nesugedęs, tik yra pajuodęs, kas rodo neginčijamą ugnies pėdsaką, kuria buvo keptas; rankos ir kojos, lyg gyvo žmogaus, lanksčios, į visas puses duodasi lenkti. Toli ir plačiai kadaise tam naujam stebuklui išplitus ir dabartinais laikais nepasenus, daug kas, nelaimingi neišgydomų ligų suspausti, atvyksta pas ją ir tuojau patiria pagalbą... (Totoraitis 1938: 500).

Toliau ataskaitoje išvardijami aštuoni naujausi stebuklai – nuo 1735 iki 1748 metų įvykę pagijimai. Jų liudininkai yra iš Žemaičių vyskupijos ir net iš tuomet Vilniaus vyskupijai priklausiusio Gardino.

Kitas svarbus šaltinis, kuriame užrašyti religiniai pasakojimai, yra vyskupo Motiejiaus Valančiaus įsakymu pradėta rašyti *Barboros Žagarietės užtarimu įvykusių stebuklų registracijos knyga*. Iš viso joje užrašyti 97 stebuklingi pagijimai, įvairios malonės, žmonių patirtos Barbaros Žagarietės užtarimu nuo 1853 m. gegužės 2 d. iki 1940 m. gruodžio 14 (Boruta, Katilienė, Katilius 2000: 443–525). M. Valančiaus knyga minima ir kitame šaltinyje – mokytojo Aleksandro Bieloworčiko istoriniame statistiniame Žagarės aprašyme (Белозорчикъ 1898: 32–48). Remdamasis bažnyčios inventoriaus duomenimis, autorius teigia, kad Barbaros palaikai yra saugomi Senosios Žagarės bažnyčios kriptoje po didžiuoju altoriumi ir kiekvienais metais prieš

svarbiausius atlaidus perrengiami. Penki išgijimo atvejai A. Bieloworčiko pacituoti irgi iš tos pačios knygos.

Dar vienas šaltinis – Juozo Tumo-Vaižganto straipsnis *Dar apie Barbarą Žagariškę*, paskelbtas Tilžėje 1900 m. *Tėvynės sargo* aštuntame numeryje (Tumas 1900: 13–14). Remdamasis liaudies pasakojimais bei istorijos šaltiniais, autorius mėgina atkurti kai kurias Barbaros Žagarietės gyvenimo ir jos kūno garbinimo detales. Minima, kad 1886 m., rusų žandarams užmūrijus Barbaros kriptą, rūsysis likęs be jokios ventilacijos, karstai pradėję pelėti bei trūnyti. Po kiek laiko atidarius rūsį, visi karstai ir kūnai buvę rasti sudūlėję, sveikas likęs tik Barbaros kūnas. Straipsnio pabaigoje pateikiamas vienos Umiastauskių giminės senutės pasakojimas apie Barbaros gyvenimą. Pasak jos, Barbora augusi prie labai piktos pamotės, buvusi be galo kantri ir mielaširdinga vargšams, mirusi dvidešimties metų (ten pat: 14).

Kitas šaltinis, liudijantis per šimtmečius trunkančias pastangas įteisinti Barbaros Žagarietės, kaip liaudies šventosios, kultą, 2001 m. paskelbtas vyskupo Jono Borutos straipsnyje *Markgrafienės Janinos Umiastovskos pastangos pradėti Barbaros Žagarietės kanonizacijos bylą 1937–1938 m.* (Boruta 2001: 491–518). Čia pateiktas Janinos Umiastovskos knygos *Szmat ziemi i žycia...* fragmentas apie Barbarą Žagarietę. Jame nurodoma, kad „vietiniai žmonės garbina švento atminimo Barbarą Umiastauskaitę kaip šventąją, tvirtindami, kad jos užtarimu vyksta stebuklai“. Pasak autorės, Barbaros „kūnas ilsisi stikliniame karste ir iki šiol taip gerai išsilaikęs, tarsi ji ką tik būtų mirusi“ (ten pat: 495).

Ypač svarbus šaltinis – Šiaulių laikraštyje *Idomus mūsų momentas* publikuotas Petro Mažylio straipsnių ciklas (Mažylis 1933a: 4, 1933b: 6, 1933c: 2, 1933d: 2), kuriame plačiau aprašomos Barbora Žagarietei skirtos legendos ir padavimai. Pirmajame straipsnyje *Padavimai apie Žagarės šv. Barbarą* autorius pateikia Žagarės krašto padavimus. Vienas jų pasakoja, kad Albrechtas Umiastauskas turėjęs vienturtę dukterį Barbarą, kuri gimusi ir augusi ant Žvelgaičio kalno. Kitame padavime minima, kad dvarininkas Umiastauskas

turėjęs ir daugiau vaikų, bet duktė Barbora savo būdu buvusi visai kitokia, negu kiti vaikai. Ji buvusi labai graži, o svarbiausia Dievą mylinti mergelė. Sako, kad daug kartų ji iš tėvų dvaro apie du varstu, keliais, kalbėdama maldas ateidavusi į Senosios Žagarės bažnyčią. Kiti to dvaro ponai <...> ne tik kad nebuvę maldingi, bet dar ir nepadorų gyvenimą vedę. Užtat tą dvarą su visais ponais ir prarijusi žemė. Nuo tos baisios pražūties, lyg stebuklingu būdu, išlikusi tik viena Barbora (Mažylis 1933a: 4).

Dar kiti padavimai pasakoja, kad apie 1600 m., vienam Umiastauskų mirus, pagal įpėdinystę dvaras atitekęs dukrai Barbora ir prasmegęs tik jai mirus. Straipsnyje taip pat rašoma, jog Barbora mirusi būdama dvidešimties metų. „Kadangi ji buvusi maldinga mergelė, dariusi daug gražių darbų ir šventai gyvenusi, tai jai mirus, jos kūną palaidojo ne kapinėse, bet po Senosios Žagarės bažnyčia, kame ir šiandien tebėra“ (ten pat). Kitame P. Mažylio straipsnyje – *Šventos Barbaros pagarsėjimas* – minima legenda apie Barbaros kūno atgamtinę galią. Pasakojama, kad per vieną didelį gaisrą Žagarėje, „užsidegus bažnyčiai, Barbora su karstu pati išėjusi iš skliapo. Žmonės ją radę šventoriuje ir buvusi visai nepaliesta ugnies“ (Mažylis 1933b: 6).

Barboros Žagarietės karstas. XX a. šeštasis dešimtmetis
Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, 99 byla

1937 metais net penkiuose *Lietuvos aid* numeriuose buvo publikuotas tęstinis kunigo Petro Veblaičio straipsnis *Kova su caro valdžia dėl Barboros Umestauskaitės rūšio Žagarėje* (Veblaitis 1937a: 2, 1937b: 2, 1937c: 2, 1937d: 2, 1937e: 2). 109-ame numeryje pateiktas 1876 m. liepos 9 d. Kauno vicegubernatoriaus Ryžkovo raštas, kuriame teigiama, „esą ta Barbora, pavarde Umestauskaitė, buvusi vietos gyventojų kilmės, ir esą buvusi jos pačios tėvo nukankinta už tai, kad nesutiko su juo nusikalsti skaisybei, dėl to ji esą ir laikoma šventąja“ (Veblaitis 1937a: 2).

Lietuvos aid 111-ame numeryje publikuota Senosios Žagarės klebono S. Limaževičiaus 1885 m. spalio 16 d. ataskaita vyskupui A. Beresnevičiui yra svarbus šaltinis Barboros Umiastauskaitės šventumui patvirtinti. Ataskaitoje rašoma, kad nors Umestauskaitė Bažnyčios ir neįtraukta į šventųjų sąrašus, bet ji žmonių pripažįstama šventąja, nes yra nuo jos prityrę stebuklingų įvykių; šventąja ja laiko ne tik Senosios Žagarės parapijiečiai, bet ir kitos parapijos, ne tik kaimyninės, bet ir kitų apskričių, net Lenkų karalystės (Veblaitis 1937b: 2).

Toliau S. Limaževičius nurodo, kad „šešiuose vyskupų vizitaciniuose bažnyčios aktuose pažymėta, jog Barbora Umestauskaitė palaiminta“, ir teigia, kad Barboros kūnas nėra paprastas, todėl reikia atlikti jo kanonizaciją.

Nors sovietmečiu Barboros kultas buvo uždraustas, tačiau 1985 m. pogrindyje pasirodė Vaidilutės (sesers Tercizijos – Nijolės Cicėnaitės SJE) knyga *Barbora Žagarietė*. Remiantis Vaižganto, P. Mažylio, P. Veblaičio paskelbta medžiaga, liaudies legendomis ir pasakojimais, joje pateikta Barboros Žagarietės biografija (Vaidilutė 1985; LK BK 502–506).

Iš senųjų žagariečių užrašyti pasakojimai bei legendos apie Barbarą Umiastauskaitę pateikiami Romualdos Vaitkienės straipsnyje apie Žagarės miestelio bažnyčias. Viena legenda pasakoja, kad Barbaros „tėvas, norėdamas nubausti dukrą už išmaldą vargšams, griebęs pasižiūrėti prijuostėje <...> Barbaros neštas gėrybes, bet savo akimis išvydęs tik kvepiančius rožių žiedus“ (Vaitkienė 1998: 152). Iš Onos Vernienės užrašytas religinis pasakojimas apie Stungių kaimo gyventoją, kuris, patyręs Barbaros malones, atsivertė. Susirgus jo dukteriai kaulų vėžiu, kaimynas Ginčas jam pataręs kreiptis į Barbarą Žagarietę ir atlikti įžadus. Tėvas, gailėdamas dukters, meldėsi ir prižadėjo tapti tikinčiu. Kaimynai įtikėjo stebuklu, nes mergaitė pagijo, ištekėjo, o tėvas liovėsi piktžodžiaavęs prieš Bažnyčią. Trečias pasakojimas užrašytas iš Vištartaitės-Greičiuvienės, kurią įžadai Barbarai išgelbėjo nuo persekiojimo pokario metais (ten pat: 152–153).

Minėtų autorių darbuose užrašytų legendų ir padavimų atgarsių galima aptikti ir šiuolaikinėje liaudies žodinėje kūryboje – žagariečių pasakojimuose religiniuose pasakojimuose ir legendose.

Šiuolaikiniai religiniai pasakojimai ir legendos apie Barbarą Žagarietę

Daugelis šiuolaikinių religinių pasakojimų yra susiję su konkrečiomis Žagarės krašto vietovėmis. Šiuose pasakojimuose jaučiamas nuoširdus, asmeninis, religiniais įsitikinimais paremtas pateikėjų santykis su Barbara Žagariete, individuali išgyvento religinio įvykio refleksija, šio įvykio įvertinimas ir interpretacija.

Ekspedicijų metu užrašytuose naratyvuose sąlygiškai išskyrėme kelias religinių pasakojimų grupes: 1) pasakojimus apie Barbaros biografiją; 2) apie Barbaros kūno antgamtinę galią; 3) apie stebuklingus pagijimus tarpininkaujant Barbarai; 4) apie Barbaros Žagarietės palaikų išniekinimą; 5) apie Barbaros kūno dingimą; 5) apie liaudies pamaldumo formas Barbarai Žagarietei; 6) apie Barbaros pagalbą norint išmelsti sau vyrą ar žmoną; 6) apie pavogtų daiktų atsiradimą užtariant Barbarai; 7) apie Barbaros pagalbą mokiniams per egzaminus; 8) apie Senosios Žagarės bažnyčios uždarymą ir kryžiaus nuvertimą. Šiame skyrelyje apsistosime tik prie keleto labiausiai paplitusių naratyvų.

Pirmiausia aptarsime religinius pasakojimus, susijusius su Barbaros biografija. Didžiausią šios grupės pasakojimų dalį sudaro Žagarės gyventojų naratyvai.

Aš gimiau, ir aš ją [Barborą] radau. Ji jau buvo čia [Senosios Žagarės bažnyčios] sklepe. Kai augau, tai visi čia kalbėjo apie ją. Kai augau, išgirdau nuo mamos. Barbora buvo dvaraitė. Ar šito dvaro, ar ana iš kito dvaro? Dvarininko dukra ji buvo (BŽBBE 9 a., l. 15. Inf. S. Mai-gis, g. 1924 m. Žagarėje, Žagarės vls., Šiaulių aps. Užr. 2007 m. Žagarėje).

Šimtmetis žagariškis prisiminė:

Tėvelis vesdavos į bažnyčią, ir jis apie Barbarą papasakojo. Tais laikais žmonės lankydavo bažnyčią. Ta Barbora jau seniai gyveno. Senojų Žagarės bažnyčioj buvo toks sklepas, tai ten buvo jos grabas. Eidavo daug žmonių aplink tą grabą. Daugiau kartų eidavom nei tris, kalbėdavom poterėlius. Su tete eidavau, kaip vaiks buvau. Tete mane nusivesdavo nedidelį. Lonkos buvo pilnos, bažnyčia pilna žmonių, tai mane paimdavo ant kelių. Buvo kaip šven-

ta Barbora... Moterėlės kalbėdavo, kad ji šventa, kad žmonės pasveikdavo. Šnekėdavo, kad ji dvaronio dukra buvus. Butlerio dvare gyveno (BŽBBE 5 a., l. 6–7. Inf. A. Kurauskas, g. 1907 m. Stungių k., Šiaulių aps., Žagarės vls. Užr. 2007 m. Žagarėje).

Šiuose religiniuose pasakojimuose atsispindi religinė liaudies pasaulėžiūra, liaudies pamaldumo Barbarai Žagarietei formos, religinis bei kultūrinis Žiemgalos krašto tapatumas.

Kituose pasakojimuose išreikšta Barbaros Žagarietės garbinimo motyvacija:

Barbora buvo turtingo žmogaus dukra. Garbinom ją, kad ji buvo šventoji, kad ji kankinė buvo, kad save aukojo kitų labui ir gerbūviui. Barbora buvo tikinti mergaitė, šventoji, ir reik sekt jos pavyzdžiu, – taip mama sakė, taip mokino. Mama labai religinga buvo. <...> Senovėj gerbdavom ir tikėdavom tais stebuklais ir ta Barbora (BŽBBE 18 a., l. 28. Inf. Emilija Berkusienė-Varnaitė, g. 1924 m. Novagradėlių k., Žagarės vls., Joniškio aps. Užr. 2007 m. Žagarėje).

Mama, senutės pasakodavo, kad ji [Barbora] kunigaikštytė. Ji labai tikėjo Dievui, nebuvo vedusi, numirė labai jauna. Sakydavo, kad ji stebuklinga. Buvo koks ten stebuklas... (BŽBBE 16 a., l. 25. Inf. Janina Onutė Bražele-Juozaitytė, g. 1938 m. Žagarėje. Užr. 2007 m. Latvijoje, Duobelės raj., Bėnės mstl.).

Kaip matyti iš cituotų naratyvų, Barbaros garbinimo kultas buvo perduodamas iš kartos į kartą socializacijos būdu: vaikai tiesiogiai stebėdavo tėvų ir senelių pamaldumą, kartu su jais dalyvaudavo liaudies religinėse apeigose ir šitaip iš vyresniosios kartos perimdavo liaudies pamaldumo formas.

Daug dėmesio šiuose pasakojimuose skirta žmogaus emociniams ir religiniams jausmams, kurie glaudžiai susiję su religine bei pasaulėžiūrine samprata. Kaip tik dėl šios sampratos religiniuose pasakojimuose atpasakojami įvykiai įgyja neregėtus mastus, pasitelkiami kitokie, buitiniu požiūriu neįtikimi aplinkos parametrai, o pagrindiniai veikėjai įgyja nepaprastų metafizinių galių. Pavyzdžiui, viename iš tokių naratyvų kalbama apie Barbaros kūno antgamtinę galią:

Pokario metais, kai vežė Barbaros palaikus, sribai negalėjo iki tos upės ateiti, per Švėtės upelį negalėjo pervežt. Kažkokia antgamtinė jėga neleido pervežt per Švėtės tiltą (BŽBBE 13 a., l. 10. Inf. J. Urbonas, g. 1959 m. Gudų k., Vieksnių sen., Akmenės raj. Užr. 2006 m. Joniškio raj., Skaistgiryje).

Kai kuriuose religiniuose pasakojimuose pabrėžiamos šios Dievo tarnaitės metafizinės galios – gebėjimas po mirties pasirodyti žmonėms:

Tam dvare koki šventa buvus [Barbora], ėjus ant kalno pasivaikščiout, ubagams davusi viską. Kai ji numirė, tai žmonės matydavo ją. Ji vis pasirodo tam kalne. Ją matė per kalną einant pasivaikščiout. Vakare matydavo ją vaikščiojant. Man tėvs taip pasakojo, kai 9 metų buvau (BŽBBE 14 a., l. 22. Inf. J. Stankuvienė-Karnišauskaitė, g. 1932 m. Žvelgaičių k., Žagarės vls., Joniškio aps. Užr. 2007 m. Latvijoje, Duobelės raj., Ukruų apyl.).

Pastarasis pasakojimas siejasi su folklorinių pasakojimų tradicijos elementais. Pasirodančios ant kalno merginos įvaizdis gana dažnai aptinkamas ir kituose pasakojamosios tautosakos žanruose ir turi sąsają su padavimais. Ši naratyvą galima priskirti padavimų apie prasmegusius dvarus grupei. Pasak tokių padavimų, pra-

smegimo vietose vaidendavęsi mirę žmonės, paprastai merginos, kurių pasirodymas apgaubtas paslapties.

Kitame pasakojime lokalizuojama konkreči Barboros pasirodymo vieta – Didysis kalnas:

Čia seniukai šnekėdavo, ir žmonės šnekėjo. Sakydavo, kad ant Didžiojo kalno kažkokio dvarininko duktė yra Barbora. O kas ana buvo, aš nežinau. Rodos, Umiastauskaitė jos pavardė. Taip šnekėdavo (BŽBBE 21 a., l. 32. Inf. O. Korsakienė-Jurgelytė, g. 1922 m. Žagarėje. Užr. 2007 m. Žagarėje).

Sovietmečiu sukurtuose religiniuose pasakojimuose Barboros pasirodymų vieta keičiasi – vietoj kalno atsiranda šventorius:

Kai [Senosios Žagarės] bažnyčių uždarė, žmonės sakydavo, kad bažnyčios šventorių matydavo ją stovint. Prie naujosios bažnyčios šventorių Barborą matydavo stovint. Buvo karo metais, o gal ir po karo. Tuo metu, kai matydavo Barborą, bažnyčios rūšys buvo užkaltas (BŽBBE 34 a., l. 27–28. Inf. F. Vaitiekūnienė-Milašiūtė, g. 1937 m. Žagarėje. Užr. 2006 m. Žagarėje).

Dar vieną pasakojimą, susijusį su Barboros Umiastauskaitės antgamtinė galia, papasakojo du Žagarėje gimę vyrai, iš kurių vienas dabar gyvena Latvijoje:

1963 m. Senoji Žagarės bažnyčia buvo uždaryta ir paversta grūdų sandėliu. Kaip pasakoja senieji Žagarės gyventojai, žmonės virš tos bažnyčios matė šviesą. Pastebėjus šį antgamtinį reiškinį, nuo to laiko grūdai daugiau čia nebebuvo laikomi (BŽBBE 9 a., l. 8. Inf. R. Ginaitis, g. 1933 m. Žagarėje. Užr. Latvijoje, Duobelės raj., Augstkalnės apyl.; BŽBBE 31 a., l. 37. Inf. F. B., g. 1943 m. Smiltynės k., Šiaulių aps. Užr. 2006 m. Žagarėje).

Visus šiuos religinius pasakojimus, kaip minėta, priskyrėme pasakojimų apie Barboros kūno antgamtinę galią grupei.

Apskritai religinius pasakojimus reikėtų vertinti kaip istorinį-religinį liaudies pasaulėžiūros dokumentą.

Dar vienas pasakojimas apie Barboros biografiją užrašytas Žagarėje:

Mums vaikystėj senutės žagarietės pasakojo, kad ant Žvelgaičių kalno buvo rūmai pastatyti. Tuose rūmuose Barbora gyveno. Žodžiu, tėvai norėjo, kad ji apsivestų, kad ji būtų kaip visos dvaro dukros. O jinai, atseit, buvo tokia pasiaukojusi tikėjimui ir atsisakė tėvų klausyti. Vietoj to, kad apsivestų, ji savo kraitį skyrė tai bažnyčiai. Ir, žodžiu, už jos pinigų buvo bažnyčia senoji pastatyta.

<...> Tų pasakų pripasakodavo, o kaip ten iš tikrųjų buvo? Pasakojo, kad tėvai kaip bajorai, ar kažkokie ten kunigaikščiai, kas jau ten buvę. Tėvai norėjo, kad ji už turtingo ištekėtų, kad būtinai apsivestų, gyventų. O ji pati, atseit, atsisakė tekėti – ir viskas, ir pasiaukojimo bažnyčiai, norėjo būti vienuole.

Čia tikrai mūsų tokių senų žmonių tokios pasakos būdavo. Kažkaip iš vaikystės ir įstrigo, kad ji buvo tokia šventa, atsidavusi vien tikrai tikėjimui, nenorėjo nei tekėti, nei viską...

Tėvų neklausyti tais laikais buvo didelė nuodėmė. Tai buvo baisu kažkas, bet ji atsisakė. Buvo rašyta, kad ją išvarė iš namų – ir viskas, ir ji išėjo. Žodžiu, tėvai jos atsisakė, išvarė iš namų. Kaip buvo dalis skiriama, tai ji tų pinigų turėjo, [turėjo] galimybę pastatyt tą bažnyčią. Ji savo dalį skyrė bažnyčiai pastatyt. Iš vaikystės tos pasakos buvo girdėtos. Buvo tokia pasaka, o kaip iš tikrųjų?..

Visi čia pas mus garbino Barborą. Kai mes nuėjom tą kapą aplankyti, tai ji dar tame sklepe buvo. Ji dar nebuvo išvežta, nebuvo išdalyta. Dar buvo matyti veidas, buvo uždengta. Žmonės labai eidavo, meldavosi, eidavo keliais aplink tą karstą, nešdavo gėlių. Tada taip tikėdavo labai... Tas buvo kokiais 1953–1954 metais (BŽBBE 10 a., l. 16–17. Inf. A. Petrikaitienė-Gedvilaitė, g. 1938 m. Žagarėje. Užr. 2007 m. Žagarėje).

Šis pasakojimas rodo šiuolaikinės pasakojamosios tautosakos tradicijos transformaciją, kai abejojama pasakojamų dalykų tikrumu; naratyvas pateikėjos laikomas pasaka, o į pasakojimą įterpiami asmeniniai svarstymai ir racionalizavimai.

Iš religinių pasakojimų apie Barbaros biografiją išskirsime dar vieną pogrupį naratyvų, kurie atspindi Barbaros Žagarietės ir jos tėvo tarpusavio santykius. Įdomu, kad Žagarėje prisiminė ir šiuos naratyvus papasakojo tik pateikėjai vyrai.

Prie Žvelgaičių kalno gyveno toks senuks, pavarde Kairys Antanas. Tais laikais jis galėjo būt apie 70 metų. Jis buvo daug praėjęs: ir revoliucijoj dalyvavęs, ir Leniną matęs. To žmogaus pušelės ant to kalno sodintos... Buvau kokios 13–14 metų. Tai jis man pasakojo, kad, reiškęs, tą Barborą tėvas [kankino].

Jie bajorai buvo. Jin buvo labai tikinti. Tėvui nepatiko tas jos tikėjimas, prigrūdo į klumpes susmulkintą stiklą, pribėrė tū stiklū į klumpes, ir varė į bažnyčią eit. Jai nuo to žaizdos didelės atsirado, gangrenavā kojās ir mirė (inf. Petras Bičiušas, g. 1929 m. Žagarėje. Užr. 2007 m. Žagarėje).

Panašų naratyvą pasakojo dar vienas Žagarės gyventojas:

Barbora ėjo su tom klumpėm, pilnom stiklo šukių, pas vargdienius padėti. Tėvas taip kankino ją (papasakojo I. Nėnienė, kuri 2007 m. Žagarės ekspedicijoje šią legendą girdėjusi iš vieno žagariečio. Pateikėjo metrika nežinoma).

Vieną pasakojimą apie Barbaros gyvenimą teko išgirsti iš 1925 m. gimusios Šakynos gyventojos. Ji prisiminė savo tėvų pasakojimus apie šventuosius, tarp jų ir apie Barborą Žagarietę. Nors pateikėjos tėvai nemokėjo rašyti, tačiau iš lūpų į lūpas perdavė religinius pasakojimus. Apie Barborą pateikėjos šeimoje buvo pasakojama, kad ji ant stiklų šokinėjus dėl savo tėvo. Ji tėvą norėjo atverst. Tėvas buvęs labai žiaurus. Mama Barbaros buvo labai anksti mirus. Prie pamotės ji labai blogai gyveno. Barbora buvo prie Rygos išėjus į vienuolyną. Ji ir užsimušo, kad tėvas norėjo ją išprievartaut. Žvėris, o ne žmogus turėjo būt. Tos pamotės liepiamas jis dirbo viską. Ji iškrito iš antro aukšto. Jis norėjo ją išprievartaut. Už nekaltybę ji ir žuvo.

Žmonės pasakojo, kad Barbaros negendantis kūnas buvo. Jos kūnas degė, bet nesudegė. Tik nusmilkusi buvo, o kiti bažnyčioje karstai sudegė (BŽBBE 28 a., l. 18–19. Inf. L. Baltulienė-Kigaitė, g. 1925 m. Diržių k., Gruzdžių vls., Šiaulių aps. Užr. 2006 m. Šiaulių raj., Šakynoje).

Aptartose legendose išryškėja dramatiški Barbaros Žagarietės ir jos tėvo santykiai. Savaip permąstyti ir interpretuoti, jie liaudies sąmonėje įgyja tam tikrą simbolinę išraišką. Stiklo šukių simbolika siejama su Barbaros dvasine ir fizine kančia dėl tėvo bedievytės, taip pat su jos pačios mirtimi. Kaip liudija liaudies pasakojimai, Barbora, gindama savo skaistybę, iššokusi per langą iš antrojo dvaro rūmų aukšto. Galbūt stiklo šukių simbolika ir turi tam tikrų sąsajų su Barbaros Umiastauskaitės tikroju gyvenimu, tačiau šiam teiginiui pagrįsti reikėtų išsamesnio tyrimo.

Pasak ankstesnių šaltinių liudijimų, liaudyje buvo paplitęs padavimas ir apie Barbaros tėvo atsivertimą (Kviatkovskis 1937). Jis padėtų išsiaiškinti kai kurias Barbaros ir jos tėvo gyvenimo detales ar bent pateiktų šių įvykių liaudies interpretaciją. Deja, ekspedicijose mums jo užrašyti nepavyko.

Bene gausiausia religinių pasakojimų grupė, užrašyta 2006–2007 m. ekspedicijose, yra apie Barbaros Žagarietės stebuklus – įvairius išgijimus ir dvasines malones.

1935 m. gimusi skaistgirietė papasakojo apie stebuklingą jos pačios pagijimą jaunystėje:

Aš pati buvau nuo 6 metų ligonis. Turėjau išgastį ir palikau invalide su koja. Aš turėjau kojoje rožę šešių metų. Rožė buvo klube. Po to tas išgastis susimetė į veidą. Akys tokios buvo užgriuvę, ištinę, lūpos tokios storos buvo. Negražus veidas buvo.

Mes šeimoj 8 vaikai buvom. Aš buvau 6-ta. Tėvelis buvo ligonis. Jį arklys suspardė, jo ranka buvo laužyta. Tai nieks manęs nežiūrėjo. Reikėjo žąsytes ganyt. Išvarėm kumeliukus į lauką, tai aš namo neparėjau. Aš šešių metų būdama kumeliuko išsigandau. Namuose aš slapstydavaus nuo kaimynų, kad mano veido nepamatytų.

Būdama apie 14 metų, išgirdau iš kaimynės, kad Žagarėj yra šventa Barbora. Jau buvo po karo. Aš niekam nieko nesakius vieną gražią dieną iškeliavau į Žagarę. Pasiklausiau žmonių, kur yra Žagarėje Barbora. Aš labai labai meldžiausi sklepe prie Barbaros ir prašiau, kad Barbora man išgydytų veidą. Dėl kojos aš nesimeldžiau, kad išgydytų (pateikėja verkia). Tikėsit ar netikėsit, kad man mėnesio laike visas veidas paliko normalus, ir akys liko plačios. Tėvelis tada jau buvo miręs.

Aš tik meldžiausi į Barborą. Vaiks nieko neturėjau ką duot. Ir poterius kalbėjau, ir litanią šventos Barbaros. <...> Aš ir po šia diena meldžiausi į Barborą ir dėkoju už tokį gyvenimą (BŽBBE 34 a., l. 43–44. Inf. D. L. G., g. 1935 m. Budraičių k., Skaistgirio vls. Užr. 2006 m. Skaistgiryje).

Karo metu ir sovietiniais laikais žmonės meldavosi Barborai prašydami saugoti juos nuo trėmimų, persekiojimų, represijų. Adolfinos Gylienės teigimu, jos mama per Antrąjį pasaulinį karą meldėsi Barborai, kad jų šeima išliktų gyva, ir jos prašymas išsipildė:

Mes pasitraukėm per karą. Mus nuginė į Liepoją. Iš Liepojos mus susodino į laivą ir išplukdė į Vokietiją. Mes Vokietijoje per karą buvom, ir visi grįžom sveiki. Mes esam 6 sesės. Visos buvom Vokietijoje, ir visos gyvos grįžom (BŽBBE 27 a., l. 17. Inf. A. Gylienė-Gedaminskaitė, g. 1926 m. Gaižaičių k., Kruopių vls. Užr. 2006 m. Jonišio raj., Gaižaičių k.).

Į Barborą Žagarietę buvo kreipiamasi ypač sunkiais atvejais, prašant gelbėti nuo įvairių nelaimių ir priklausomybių. Vieną tokių religinių pasakojimų papasakojo viena žagariškė:

Mano draugės sūnus nuodijosi. Kaip tik tada buvo kunigo Grigaravičiaus išleistuvės, pasutinės mišios. Jis [draugės sūnus] 3 kartus nuodijosi. Ji buvo našlė, jai sunku su sūnum buvo. Mes su vyru užvažiuom pas draugę. Jos tada nebuvo namuose. Ir radom jos namuose paleistas dujas. Jis buvo apsinuodijęs. Mes jį jau nešte su vyru išnešėm.

Ėjau pro Senosios Žagarės bažnyčią. Buvo atidarytas Barbaros rūsys. Aš taip meldžiausi, kad Barbora padėtų jam. Tam vaikui tada buvo 14 metų. Tiesiog verkiau atsiklaupusi, tiek prašiau... Vėliau jis išvažiavo į Šiaulius, baigė vieną aukštąją, paskui kitą. Jis labai pasikeitė.

Aš ne tiek Dievu tikėjau, kaip Barbora. Man Dievas labai didingas ir aš per menka, kad į jį kreipčiausi. Barbora man buvo kaip sesė – neregima, bet jaučiama. Aš jaučiau jos globą. Tikėjimas į Dievą pirmiausia ėjo per Barborą (BŽBBE 32 a., l. 38–39. Inf. D., g. 1956 m. Žagarėje. Užr. 2006 m. Žagarėje).

Visuose šiuose pasakojimuose perteikiamas autentiškas asmeninis pateikėjų santykis su Barbora Žagariete, juose atsispindi moterų religinė patirtis, individualūs jausmai ir išgyvenimai. Pagal W. Jameso teoriją, šie religiniai išgyvenimai galėtų būti traktuojami kaip tiesioginė patirtis to, ką asmuo laiko dieviška tikrove.

Pasakojimai apie Senosios Žagarės bažnyčios kryžiaus nuvertimą sudaro atskirą religinių pasakojimų grupę, atsiradusią sovietmečiu. Atrodytų, kad jie neturi nieko bendra su Barbaros asmeniu, tačiau Žagarės šventovė liaudies buvo ypač gerbiama ir gausiai lankoma piligrimų kaip tik dėl joje saugomų Barbaros Žagarietės palaikų. Šie naratyvai atsirado po 1963 m., uždarius Senąją Žagarės bažnyčią ir dingus Barbaros Žagarietės kūnui. Juose vyrauja tas pats siužetas, tik skiriasi kai kurios detalės. Pateiksime keletą tokių pasakojimų.

Gyveno čia toks M. prie bažnyčios. Pasamdė jį tie... [Žagariečiai] juokėsi, kad 30 rublių jam davė, kad nupjautų nuo bažnyčios kryžių. Jis tą kryžių nupjovė. Ir žinot, už mėnesio nueinu į tas laidotuves, nu, žinot, aš jau amžių turiu didelį, bet aš tokio mėlyno lavono niekada nesu mačiusi. Toks mėlynas gulėjo karste. Visi žagariečiai kalbėjo, kad nuo to kryžiaus nupjovimo jis mirė. Jis buvo stiprus vyrs, nesens. Nu, amžiaus buvo gal kokį 50 metų. Apie tą amžių negaliu pasakyt.

Gal po kokių dviejų ar trijų mėnesių jis mirė. Laiko nepasakysiu, bet metų jis neišgyveno po to nupjovimo. Jis labai staigiai numirė. Staigiai susirgo, staigiai numirė. Ir sakau, kai karste gulėjo, tokio mėlyno žmogaus veido nesu mačiusi. Viso kūno aš nemačiau, nes buvo aprengtas. Rankos kaip anglis mėlynos. Tokio nebuvau mačiusi. Tai čia jau tą visi žagariečiai gali pasakyt. Tą kryžių kai nupjovė, tai visi sakom: prisilietė prie kryžiaus.

Taigi Kryžių kalne kas buvo? Nuvertė, ir visi... tai paskendo, tai tokios bėdos, tai tokios bėdos. Ir dabar nebenori užkabint kryžių. Suprato, kad nereik prie kryžiaus liestis (BŽBBE 20 a., l. 14–15. Inf. J. L., g. Domeikių k., Skaistgirio vls., Šiaulių aps. Užr. 2006 m. Žagarėje).

Iš kito Žagarės gyventojų išgirdome tokį liudijimą:

M. ten pat gyveno. Jo troba prieš pat bažnyčią. Buvo ažuolinis medinis kryžius masyvus ant bonės. Jis su šypsena nupjovė – ir greit numirė. Nė metų neišgyveno. Visi sakė, kad stebuklas. Nekišk rankų kur nereikia (BŽBBE 10 a., l. 33. Inf. J. A., g. 1928 m. Budraičių k., Skaistgirio vls., Šiaulių aps. Užr. 2006 m. Žagarėje).

Trečiasis pasakojimas užrašytas iš žmogaus, kurį su kryžiaus nuvertimo dalyviais siejo svainystės ryšiai:

Vietiniai gyventojai M. ir D. nuėmė varpus ir kryžių. Jie mano uošvio seserų vyrai buvo. Kitus žmones prašė nuimt, bet jie atsisakė, o jie ne. Jie pasiukvatijo. Jie greitai po to žuvo. Vienas krito iš kažkur – užsimušo, kitas – vėl greitai labai mirė (BŽBBE 31 a., l. 37. Inf. Ž., g. 1943 m. Smiltynės k., Šiaulių aps. Užr. 2006 m. Žagarėje).

Visi šie religiniai pasakojimai, pabrėžiantys žmogaus žemiško gyvenimo laikinumą, persmelkti didaktikos bei moralizavimo: kiekviena šventvagystė ir po jos einantis atpildas – nelaimingas įvykis – turi moralinį pateisinimą. Tie, kurie prisidėjo prie

šventų relikvijų išniekinimo, buvo žiauriai nubausti. Taigi aptarti religiniai pasakojimai naujomis aplinkybėmis „atkartoja tradicinį legendų ir padavimų modelį – nevalia drausti lankyti šventų vietų, nevalia jų niokoti – už tai laukia pelnyta bausmė“ (Sauka D. 1982: 196).

Apibendrinant religinius pasakojimus, reikėtų pažymėti, kad juose atsiskleidžia lietuvių religinis, tautinis ir kultūrinis tapatumas, kuris ypač išryškėja įvairių negandų laikotarpiu – žmogui susirgus, praradus viltį, prasidėjus represijoms karo ar okupacijos sąlygomis.

Išvados

1. Religinių pasakojimų apie Barborą Žagarietę atsiradimą lėmė tikri reiškiniai – XVII a. Žiemgalos krašto dvarininkaitės Barbaros Umiastauskaitės asmenybė, pamaldus gyvenimas ir jos šventumą po mirties liudijantys konkretūs įvykiai.

2. Religinius pasakojimus galima vertinti ir interpretuoti kaip istorinį-religinį liaudies pasaulėžiūros dokumentą.

3. Šiuolaikiniuose religiniuose pasakojimuose jaučiamas nuoširdus, asmeninis, religiniais įsitikinimais paremtas pateikėjų santykis su Barbora Žagariete, taip pat individuali išgyvento religinio įvykio refleksija, šio įvykio vertinimas ir interpretacija.

4. Aptartieji religiniai pasakojimai perteikia tautos kolektyvinės patirties lobį: pasakojimu išreiškiamos vertybinės orientacijos, liaudies religinė pasaulėžiūra, tautinio charakterio ypatybės, religinis, tautinis ir kultūrinis Žiemgalos krašto tapatumas.

ŠALTINIAI

- BŽBBE – Dievo tarnaitės Barbaros Žagarietės beatifikacijos bylai skirtų ekspedicijų 2006 ir 2007 m. Žiemgalos krašte medžiaga, saugoma Šiaulių vyskupijos kurijos archyve, Dievo tarnaitės Barbaros Žagarietės beatifikacijos bylai skirtame fonde
- LKMAM – *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*
- LKKBK – *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika*, 1989, t. 9, Nr. 75.
- MŠ – *Mūsų švyturiai: Trumpos biografijos-nekrologai*, sudarė Pranas Račiūnas, Vilnius, 1992.
- NŽSM – *Neužmiršta Žagarės stebuklų mergelė*, parengė Aldas Vinclovas, Stanislova Eidukienė, Vida Paulauskienė, Kaunas, 2005.
- RSDMDL – *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, 1: *Dioeceses Vilnensis et Samogitia*, red. Paulus Rabikauskas, (*Fontes Historiae Lituaniae*, vol. 1), Romae, 1971.

LITERATŪRA

- Ambrasas Kazimieras 2005. Pradėtas Barbaros Žagarietės beatifikacijos bylos procesas, *XXI amžius*, Nr. 75, p. 9.
- Boruta Jonas, Katilienė Irena, Katilius Algimantas 2000. Barbaros Žagarietės stebuklų knyga suradus, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 16, p. 443–525.
- Boruta Jonas 2001. Markgrafienės Janinos Umiastovskos pastangos pradėti Barbaros Žagarietės kanonizacijos bylą 1937–1938 m., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 19, p. 491–518.
- Dyglis Marius 2007. Maldingos kelionės prie negendančių Barbaros Žagarietės palaikų, *Šiaurės Atėnai*, Nr. 45 (871), p. 10–11.

- Ivinskis Zenonas 1954. Barbora, kn.: *Lietuvių enciklopedija*, t. 11, Boston, p. 201.
- Ivinskis Zenonas 1987. Žagarės Barbora, kn.: *Rinktiniai raštai: Krikščionybė Lietuvoje*, t. IV, Roma.
- Kerbelytė Bronislava 2002. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 3: *Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos*, Vilnius.
- Kronika 1989. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika*, t. 9, Nr. 75.
- Kviatkovskis Vladislovas 1937. Kviatkovskio Vladislovo 1937 m. liepos 17 d. laiškas Žagarės klebonui Konstantinui Jazdauskui, Boruta Jonas. Markgrafienės Janinos Umiastovskos pastangos pradėti Barbaros Žagarietės kanonizacijos byla 1937–1938 m., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2001, t. 19.
- Maziliauskas Stasys 1989. Lietuvos krikščioninimo balansas, kn.: *Lietuvių kelias krikščionybėn: Istorinė apžvalga*. Čikaga, p. 300–311.
- Mažylis Petras 1933a. Padavimai apie Žagarės šventą Barbora, *Įdomus mūsų momentas*, sausio 29, Nr. 4 (149), p. 4.
- Mažylis Petras 1933b. Šventos Barbaros pagarsėjimas, *Įdomus mūsų momentas*, vas. 5, Nr. 5 (150), p. 6.
- Mažylis Petras 1933c. Šventos Barbaros žiedai ir elgetos, *Įdomus mūsų momentas*, vas. 12, Nr. 6 (151), p. 2.
- Mažylis Petras 1933d. Šventa Barbora išgydydavo žmones, *Įdomus mūsų momentas*, vas. 19, Nr. 7 (152), p. 2.
- Motuzas Alfonsas 2000. Dėl Barbaros Žagarietės šventumo, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 16, p. 79–95.
- Rabikauskas Paulus 1971. *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, 1: *Dioecesis Vilmensis et Samogitia*, red. Paulus Rabikauskas, (*Fontes Historiae Lituaniae*, vol. 1), Romae.
- Račiūnas Pranas (sud.) 1992. Barbora Umiastauskaitė – Žagarės Barbora (1628–1648), kn.: *Mūsų švyturiai: Trumpos biografijos-nekrologai*, sudarė Pranas Račiūnas, Vilnius, p. 302–304.
- Sauka Donatas 1982. *Lietuvių tautosaka*, Vilnius.
- Sauka Leonardas 1997. Lietuviškos legendos, *Tautosakos darbai*, [t.] VI-VII (XIII-XIV), p. 238–250.
- Šimaitis Stasys 1998. Senosios ir naujosios Žagarės istorijos simboliai: Šaltiniai ir jų tyrimai, kn.: *Žagarė: Monografija, (Lietuvos valsčiai)*, Vilnius, p. 180–226.
- Šimaitis Stasys 2007. Barbaros Žagarietės-Umiastauskaitės atvaizdo paieška, *Logos*, Nr. 52, p. 145–162.
- Totoraitis Jonas 1938. Vatikano archyve, *Tiesos kelias: Religijos, doros mokslo ir visuomenės gyvenimo mėnesinis žurnalas*, liepa–rugpj., Nr. 7-8. p. 498–502.
- Trimakas Kęstutis 1996. *Žmogaus aukščiausi skrydžiai: Religinių išgyvenimų psichologija*, Kaunas.
- Tumas Vaižgantas 1900. Dar apie Barbora Žagariškę, *Tėvynės sargas*, Nr. 8, p. 13–14.
- Vaidilutė (Cicėnaitė Nijolė) 1985. *Barbora Žagarietė*, Kaunas.
- Vaitkienė Romualda 1998. Žagarės bažnyčių praeitis ir dabartis, *Žagarė: Monografija, (Lietuvos valsčiai)*, Vilnius, p. 149–179.
- Vasiliauskienė Aldona 2007. Žinių apie Barbora Žagarietę paieška, *Lietuvos aidas*, Nr. 204, p. 8–9.
- Veblaitis Petras 1937a. Kova su caro valdžia dėl Barbaros Umestauskaitės rūsio Žagarėje, *Lietuvos aidas*, Nr. 109, p. 2.
- Veblaitis Petras 1937b. Žinių apie Barbora Žagarietę paieška, *Lietuvos aidas*, Nr. 111, p. 2.
- Veblaitis Petras 1937c. Žinių apie Barbora Žagarietę paieška, *Lietuvos aidas*, Nr. 113, p. 2.
- Veblaitis Petras 1937d. Žinių apie Barbora Žagarietę paieška, *Lietuvos aidas*, Nr. 115, p. 2.
- Veblaitis Petras 1937e. Žinių apie Barbora Žagarietę paieška, *Lietuvos aidas*, Nr. 117, p. 2.
- Žagarės mergelė 2005. *Neužmiršta Žagarės stebuklų mergelė*, parengė Aldas Vinclovas, Stanislova Eidukienė, Vida Paulauskienė, Kaunas.
- Белозорчикъ Александр 1898. Местечко Жагоры, kn.: *Памятная книжка Ковенской губернии 1899 г.*, Ковно, p. 32–48.

RELIGIOUS STORIES AND LEGENDS ABOUT BARBORA UMIASTAUSKAITĖ-ŽAGARIETĖ

RASA RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ

Summary

The article analyzes religious stories and legends about the 17th century martyr Barbora Žagarietė (Umiastauskaitė). The work is based on the previous sources and on the field investigation materials gathered by a group of researchers in 2006–2007 in the northern Lithuania and in Duobele district of Latvia.

The earliest sources relate of the miracles which were received with intercession of Barbora Žagarietė since the 18th century. The modern religious stories and legends testify to a national range worship of Barbora's personality until nowadays. Barbora Žagarietė, representing the Catholic culture of Semigallia, is called the *Saint of Žagarė*, *Saint Barbora*, *Saint Virgin*.

Religious stories and legends could be regarded as historical religious documents reflecting the folk worldviews. Modern religious stories and legends manifest the simple, intimate relationship between the informants and Barbora Žagarietė, reflecting, interpreting and evaluating an individual religious experience.

The following popular groups of religious stories and legends about Barbora Žagarietė could be discerned:

- 1) narratives about Barbora's biography;
- 2) legends about Barbora's relationship with her father;
- 3) narratives about miraculous powers of Barbora's body;
- 4) narratives about the miracles which were received with intercession of Barbora;
- 5) narratives about the overthrow of cross from the old church of Žagarė.

In short, the religious stories and legends about the God servant Barbora Žagarietė reveal the collective national experiences, values, folk worldviews and peculiarities of the national character. They also express the religious, cultural and national identity of Semigallia.

Gauta 2008-04-21